

Espinàs a *És perillós fer-se esperar* (estrenada en sessió única el 1958), força fidel a la novel·la en el punt de partida i la trama argumental; i de l'altra, la pel·lícula en castellà *Distrito quinto* (1958), del director Julio Coll, adaptació cinematogràfica que Martín considera una barreja d'elements de la novel·la amb altres de l'adaptació d'Espinàs. Per altra banda, i sense lligam directe amb cap dels dos grans àmbits temàtics ressenyats que articulen la Secció 3, si no és que volem estendre el concepte de recepció als estudis de fonts i influències literàries, tenim la comunicació de Rosa M. Delor (Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu) sobre la influència d'Unamuno en els *Poemes bíblics* de Joan Alcover i, específicament, del sistema cabalístic emprat per aquell a *El Cristo de Velázquez*. Amb una anàlisi detallada de cada un dels poemes, Delor demostra com Alcover segueix el mateix ordre sefiròtic que Unamuno en el seu llibre.

Finalment, cal referir-nos, d'una banda, a la comunicació de Lluís Messeguer (Universitat Jaume I) sobre la literatura (dramàtica) del músic Carles Santos, un estudi històric (amb brevíssimes notes sobre la recepció) i formal sobre una obra —subratlla el comunicant— que no es pot separar de la seva audiovisió. I, d'altra banda, a l'estudi històric i literari titulat «A la recerca d'un llenguatge culte. L'oratória sagrada i la creació poètica valenciana en els segles XVII i XVIII» d'Antoni López Quiles (Universitat de València), una comunicació que segurament, pel tema i la cronologia, hauria calgut situar en un altre apartat d'aquest volum d'actes.

Ramon PANYELLA
Universitat Autònoma de Barcelona

MIRALLES, Carles (2013): *Sobre Espriu*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 411 p.

Aquest aplec d'estudis sobre Salvador Espriu, aparegut l'any del centenari del seu naixement, ha estat el darrer llibre que Carles Miralles va poder veure publicat abans de la seva inesperada i dissortada mort ara fa poc més d'un any. Entre les raons que el van dur a preparar-ne l'edició destaca la voluntat i també la necessitat, aleshores que veia propera la seva jubilació com a professor de la Universitat de Barcelona, d'«endreçar papers», en paraules que li havia sentit dir més d'un cop. És el mateix signi que l'havia dut a publicar —fos per iniciativa pròpia o per proposta editorial— els volums *Aracne. Trasllats i ordits d'alguns textos del quatre-cents* (2012) i, abans, *Sota el signe del Fènix. Durar i pel foc sempre renéixer* (2008): al primer recollia i endreçava vuit estudis que, en èpoques diverses, havia dedicat a la literatura catalana del segle xv, i al segon aplegava i deixava endreçats els articles de tema literari que havia publicat al Suplement de Cultura del diari *Avui* entre els anys 2002 i 2007. El volum dedicat a Salvador Espriu representava, semblantment, l'endreç de tots els papers que havia escrit sobre l'autor de Santa Coloma de Farners al llarg de la seva vida.

Però *Sobre Espriu* cal posar-lo en relació amb dos altres volums que Miralles va publicar amb el mateix esperit diguem-ne endreçador i que tenen una significació ben personal i pregon: *Sobre Foix* (1993) i *Sobre Riba* (2007). D'entrada, cal destacar el paral·lisme dels respectius títols. Desproveïts de subtítols —als quals tan afeccionat era Miralles—, tots tres identifiquen sengles llibres que, simplement i alhora essencialment, volen tractar «sobre» un autor: són l'obra d'un filòleg que ha llegit els textos d'aquells escriptors i, com demanava George Steiner o, entre nosaltres, Jordi Rubió i Balaguer, s'imposa la responsabilitat de respondre-hi —l'arrel d'ambdós mots és la mateixa— amb altres textos que versin sobre els que ha llegit, que els expliquin i els comentin, que hi facin llum. Una llum que guiarà els qui vulguem afrontar la lectura d'uns autors tan rics com complexos i, consegüentment, difícils.

El nom dels tres escriptors, d'altra banda, apareix a les respectives portades escrit tan sols amb el primer cognom, sense el nom de pila amb què usualment l'acompanyariem tractant-se d'un títol de llibre que demana un registre més aviat formal. En anomenar-los simplement Foix, Riba i Espriu, Miralles palesava el grau de familiaritat, de franca relació que havia establert amb ells. Una relació, val a dir, de

mena ben diversa: a Riba, per exemple, no el va arribar a conèixer, però tant per la seva obra com per la seva significació literària i civil el va considerar sempre una figura de referència, fins al punt que tenia un gran retrat seu penjat al despatx del Departament de Grec de la Universitat de Barcelona. A Foix sí que el va conèixer personalment, entre altres raons —com va explicar la seva filla i igualment filòloga Eulàlia Miralles en una recent jornada d'homenatge al seu pare— perquè no podia estar-se del gelat de xocolata que feien a la seva pastisseria, la qual cosa, «vulguis que no, predisposa a llegir-lo d'una determinada manera». El llegia des de 1964, arran de la publicació de les *Obres poètiques* de Nauta, i va mantenir-hi diverses converses almenys des de 1965, any en què, a més, Antoni Comas el va convèncer per parlar en públic sobre la poesia foixiana per primera vegada.

A Salvador Espriu també el va conèixer. Va ser Comas qui li va descobrir la seva obra i qui els va presentar a mitjan anys seixanta. I va ser de nou Comas, juntament amb Josep Alsina, els qui el van impulsar a escriure i publicar el 1966 —acabat de llicenciar en Filosofia i Lletres (Secció de Filologia Clàssica) a la Universitat de Barcelona amb vint-i-dos anys— un breu article sobre les *Elegies de Bierville* per a la revista *Ínsula* i un de més extens titulat «1939: Grècia i la literatura catalana» per a *Convivium*, en què tractava de les *Elegies* ribianes i de l'*Antígona* d'Espriu.

La influència d'Alsina i Comas, els seus dos mestres, l'un provinent de la filologia clàssica i l'altre de la catalana, van determinar el tipus de dedicació que Miralles, hel·lenista de formació i professió, va professar a la que era la seva literatura, aquella de la qual també formava part en tant que poeta (el 1965 ja havia obtingut un accèssit al premi Amadeu Oller per *La terra humida*): un enfocament centrat en l'estudi dels autors catalans en relació amb la tradició clàssica i humanística, com ja anunciava aquell primer article sobre 1939.

En uns moments, aquells anys seixanta, en què literàriament es volia impulsar la poesia social i el Realisme Històric, Miralles va afrontar la lectura de les obres de Salvador Espriu amb la intenció de replantejar les interpretacions que se'n feien aleshores, en què predominava la perspectiva històrica i política i es cercava de relacionar-les sobretot amb el món hebreu i amb literatures arcaiques com l'egípcia —i, de retop, es maldava per oposar-les al que havien representat les de Carles Riba. Va ser aleshores que Miralles va començar a gestar, concretament amb unes extenses notes de lectura preses a partir de l'any 1964 —com va explicar al pròleg al volum *Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana* (1986)—, l'article «El món clàssic en l'obra de Salvador Espriu», que no publicaria fins al 1979 a *Els Marges* i que obria noves vies de lectura de la producció espriuana. Un article encara vigent i el títol del qual hauria pogut figurar com a subtítol del volum *Sobre Espriu*.

No és el text que figura al capdavant de l'aplec, malgrat tractar-se del primer estudi que Miralles va dedicar ja exclusivament a l'autor de *La pell de brau*. El nostre crític no va voler ordenar els seus textos esprius per ordre cronològic d'aparició. Malgrat que el «Sumari» no contingui cap subdivisió, poden distingir-se tres parts dins el volum. La primera està constituïda pels quatre textos inicials, que són els que abracen de manera més genèrica l'estudi de la producció espriuana i serveixen, així, d'introducció al seu univers i, alhora, a la seva relació amb la cultura clàssica. Els dos primers («Salvador Espriu» i «El món d'Espriu») tenen el seu origen en el capítol sobre l'autor que Joaquim Molas li va encarregar per a la *Història de la literatura catalana* d'Ariel, i que ell va dividir en dues parts (una primera tripartida en els tres gèneres conreats per Espriu i una segona sobre el seu «món»). Però com que hi van haver d'aparèixer escurçades —«perquè jo m'havia passat de pàgines», confessa al pròleg—, a *Sobre Espriu* han pogut recuperar la seva forma original i més extensa —«perquè respirin una mica», afegia. El títol dels altres dos textos d'aquesta factícia primera part (l'esmentat «El món clàssic en l'obra de Salvador Espriu» i el més breu «Espriu i els clàssics») expliciten la perspectiva des de la qual principalment Miralles ha volgut llegir l'obra espriuana, amb el benentès —com ell mateix indica al pròleg— que no postulava que *calia* llegir-lo així sinó que era una manera des de la qual *es podia* fer-ho.

Una segona part del volum la constituïrien els textos dedicats a una de les obres més emblemàtiques d'Espriu, *Antígona*, la que més podia atreure un hel·lenista que va dedicar bona part de la seva vida a estudiar i editar, entre moltes altres obres de l'antiguitat, les tragèdies gregues i que, a més, havia assajat, amb vint-i-cinc anys, la traducció al castellà de les peces més emblemàtiques de Sòfocles (Áyax, Antígo-

na, Edipo Rey, dins l'antiga Biblioteca Básica Salvat el 1969). El respecte i la veneració de Miralles per aquesta peça teatral espriuana es posa de manifest en el fet —segons que ens havia explicat— d'haver arribat a enviar-ne un exemplar a George Steiner perquè la conegués i pogués tenir-la en compte per a futures edicions de les seves *Antigones*. Mai, però, no va rebre resposta de l'il·lustre crític austríac.

Al capdavant dels estudis antigonenics del volum figura la introducció amb què Miralles va encapçalar la seva edició crítica de la tragèdia espriuana (1993), text que continua essent de referència, malgrat que l'obra ja compta amb força bibliografia. El segueix un article que dóna una visió ben sintètica però alhora aprofundida de la peça («El dolor i la lucidesa; el grotesc») i dos altres sobre aspectes concrets: a «Dues notes sobre l'*Antígona* d'Espriu» estableix, per una banda, unes suggestives relacions entre la tragèdia espriuana i la *Nausica* de Maragall, i s'ocupa, d'altra banda, del personatge d'Eumolp, creat i afegit per Espriu al mite; a l'altre article, «L'esclau geperut Eumolp, company de mort de la princesa Antígona», aprofundeix en l'anàlisi del personatge i la seva significació dins l'obra. Aquest text té el valor afegit de ser l'únic inèdit del volum.

Un darrer paper, «En les tragèdies d'Espriu, el tràgic i les dones», tracta del mite d'Antígona però també del de Fedra (abordat per Espriu en narrativa i teatre). Miralles tenia aquella rara i preciosa saviesa que li permetia, quan li encarregaven textos amb valor eminentment informatiu o funcional (com, en aquest cas, el pròleg a una edició de butxaca), desenvolupar els temes des d'algun biaix original que hi aportava nova llum.

La que seria la tercera i última part del volum *Sobre Espriu* resulta més miscel·lània. L'estudi de la relació d'Espriu amb el món clàssic es prolonga en els dos textos dedicats a les proses mitològiques de *Les roques i el mar*, *el blau*: un de més breu i primerenc escrit arran de l'aparició d'aquesta obra espriuana el 1981 i un altre de molt més extens i aprofundit que feia d'estudi introductor i a l'edició crítica que va publicar-ne (juntament amb la seva muller, Carmina Jori, que també signava la de l'*Antígona*).

Dos altres textos s'ocupen de sengles obres poètiques espriuanes. Un de força extens, «*La pell de brau*: construcció poètica, sentit i interpretació», que fa una lectura d'un dels llibres més emblemàtics d'Espriu anant més enllà de la dimensió sociopolítica a què sovint se'l reduïa i relacionant-lo amb el conjunt de la producció espriuana, sobretot dels darrers anys. L'altre article, més breu i escrit arran del traspàs d'Espriu, «Poètica de la mort. La dignitat humana», s'ocupa de *Setmana Santa*; una obra que sempre el va fascinar i a la qual va tornar en la que va ser la seva darrera incursió en l'estudi de la literatura catalana (un text llegit al II Simposi Internacional Salvador Espriu el 2013 i destinat al núm. 10 d'*Indesinenter. Anuari Espriu*, per la qual cosa no el va incloure dins *Sobre Espriu*). Tanca el volum una minuciosa anàlisi ecdòtica i hermenèutica sobre les dues versions d'un poema que Espriu va escriure arran d'una visita a Montserrat, presentada per Miralles en la reunió itinerant de la Secció Filològica de l'IEC celebrada el 2006 al monestir (i els textos de la qual es van publicar el 2011).

Uns estudis realitzats per qui era abans que res un filòleg, i un filòleg que va saber veure i va voler mostrar infatigablement, al llarg de tota la seva trajectòria, el valor d'una literatura com la catalana a través de la investigació sobre molts dels seus més grans autors. Entre els quals, Salvador Espriu.

Jordi MALÉ
Universitat de Lleida

MOLLA, Guillem (2015): *Ramon Esquerra. Geografia crítica d'un esperit comparatista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 304 p.

La crítica literària és una de les formes culturals més discutides i menys agraïdes que existeixen, pel que fa a la seva recepció i fortuna. Pròxima a l'assaig, se li sol denegar l'estatut literari i, ben sovint, en tot professional que l'exerceix s'hi vol veure un simple resumidor de continguts, un aristarc injust i desprietat, un recaptador de privilegis o un creador frustrat. El fet d'aparèixer associada a publicacions periòdiques i que s'ocupi de novetats editorials fa que la ressenya literària quedi empeltada del seu ca-